

## **მარკ ბლოკი**

### **ფეოდალური საზოგადოება<sup>1</sup> წიგნი პირველი: უკანასკნელი შემოსევები თავი პირველი**

#### **მუსლიმები და უნგრელები**

#### **I. დაკყრობილი და ალყაშემორტყმული ევროპა**

„თქვენ გახდით ღვთის მრისხანების შემსწრენი... ამის მიზეზი კი გახლავთ გაუკაცრიელებული ქალაქები, ჩამონგრეული თუ დამწვარი მონასტრები, გაპარტახებული მინდვრები... მდიდარი ჩაგრავს სუსტს, ხოლო ადამიანი დაემსგავსა ზღვის თევზს, რომელიც არეულობაში იწყებს თავისიანის დაგლეჯას“. ასე საუბრობენ შექმნილ მდგომარეობაზე ტროსლიში შეკრებილი რეიმსის მღვდელმთავრები, 909 წელს. IX და X საუკუნეების ლიტერატურა, სიგელები, საეკლესიო კრებების თათბირები სავსეა მსგავსი მოთქმებით. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაპყროთ წმინდა ორატორთა ბუნებრივ პესიმიზმს. ამ გამუდმებით ერთხმად განხილულ თემაში, რომელიც უფრო და უფრო მეტ ახალ ფაქტს და მოვლენას ავლენს, გაცილებით კარგია რაიმე უჩვეულოზე ყურადღების გამახვილება, ვიდრე ისევ ბანალურ საკითხებზე შეჩერება. ამ პერიოდში, ადამიანები, რომლებიც კარგად ხედავდნენ მიმდინარე მოვლენებს და შეეძლოთ მათი ანალიზი (ეს განსაკუთრებით სასულიერო პირებს ეხებათ), უდავოდ გრძნობდნენ, რომ ცხოვრობდნენ არეულობითა და ძალადობით მოცულ საზიზღარ გარემოში. შუა საუკუნეების ფეოდალიზმი ამ უსაზღვროდ მშფოთვარე ეპოქაში იბადება. გარკვეული გაგებით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სწორედ შექმნილი „ჩოჩქოლი“ აყალიბებს მას.

1 Marc Bloch. La société féodale ; t. I : La formation des liens de dépendance. 1939.

მიზეზთა შორის, რომლებმაც წვლილი შეიტანეს ამ ალიაქოთის ჩამოყალიბებაში თუ მის შენარჩუნებაში, იყო ისეთებიც, რომელთათვისაც სრულიად უცხო იყო ევროპული საზოგადოებების შიდა განვითარება. რამდენიმე საუკუნით ადრე გერმანიკული გამანადგურებელი შემოსევების ცეცხლში ყალიბდება ახალი დასავლური ცივილიზაცია, რომელიც გვევლინება გარშემორტყმული ციხე-სიმაგრის, ან უკეთესად რომ ვთქვათ, ნახევარზე მეტად დაპყრობილის სახით. გვევლინება ერთდროულად სამი მხრიდან: სამხრეთით ისლამის მიმდევრების, არაბების ან გაარაბებულების სახით; აღმოსავლეთით უნგრელთა სახით; ხოლო ჩრდილოეთით სკანდინავიელთა სახით.

## II. მუსლიმები

ზევით ჩამოთვლილი მტრების ფონზე ისლამი უდავოდ შედარებით მცირე საფრთხედ გვეჩვენება. დიდი ხნის განმავლობაში, არც გალიას და, არც იტალიას, თავიანთი ღარიბი ქალაქების გარდა, რომლებიც ბრწყინვალეობით ნელ-ნელა უახლოვდებოდნენ ბალდას ან კორდობას, არაფერი ჰქონდათ შესათავაზებელი. დასავლეთით, მუსულმანური სამყარო, ბიზანტიურთან ერთად, XII საუკუნემდე განიცდის ნამდვილ ჰეგემონიურ ეკონომიკას: ერთადერთი ოქროს მონეტები, როლებიც ჩვენს მხარეებშია მიმოქცევაში, შემოდის ბერძნული ან არაბული საამქროებიდან. თუ VIII და IX საუკუნეებმა ნახეს აქამდე გაერთიანებული დიდი სახალიფოს დაშლა, მის ნანგრევებზე აღმოცენებულ სხვადასხვა სახელმწიფოებს უზარმაზარი ძალაუფლება ჰქონდათ. მაგრამ ახლა ამ შემოსევებს უფრო ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდათ, ვიდრე სასაზღვრო ომებს. უკან მოვიტოვოთ აღმოსავლეთი, სადაც ამორიელთა და მაკედონიელთა დინასტიები (828-1056) მძიმედ და შეუპოვრად განაგრძობენ ბრძოლას მცირე აზიის ხელახლა დასაპყრობად. დასავლური საზოგადოებების შეჭახება ისლამურ სახელმწიფოებთან მხოლოდ ორ ფრონტზე ხდება.

თავდაპირველად, სამხრეთ იტალია იყო მსგავსი იმ სუვერენთა ნადირობის ველისა, რომლებიც აფრიკის უძველეს რომაულ პროვინციას მართავდნენ: ჯერ კაირუანის აღლაბიდეების ემირები; შემდეგ კი, უკვე X საუკუნიდან, ფატიმიდების ხალიფები. სიცილია, აღლაბიდეების შეწევნით, ნელ-ნელა გადადიოდა ბერძენთა ხელში, რომლებიც მას იუსტი-

ნიანეს დროიდან მოყოლებული მართავდნენ (საბოლოოდ უკანასკნელი გამაგრებული ადგილი – ტაორმინა, დაეცა 902 წელს). ამავდროულად, არაბებმა ფეხი მოიკიდეს ნახევარკუნძულზე. სამხრეთით ბიზანტიური პროვინციების გავლით, ისინი მიაღწენ ტირენიის სანაპიროს ნახევრად დამოუკიდებელ ქალაქებს და ლანგობარდიის პატარა სამთავროებს, რომლებიც მეტ-ნაკლებად იმყოფებოდნენ კონსტანტინოპოლის მორჩილების ქვეშ. XI საუკუნის დასაწყისში, მათ საბინის მთებამდე არსებული ტერიტორია მოიცვეს დაპყრობებით. თავდამსხმელთა ჯგუფის, რომელიც დასახლდა მონტე-არდჟენტარიოს ტყიან მთებში (გაეტასთან ახლოს), დამარცხება ვერ მოხერხდა 915 წელს (ვერც მოხერხდა მანამ სანამ მათი დაპყრობებიდან 20 წელიწადი არ გავიდა). 982 წელს, „რომაელთა იმპერატორი“, ახალგაზრდა ოტო II, რომელიც მიუხედავად საქსონური წარმოშობისა, თავს თვლის როგორც იტალიის, ისე დანარჩენი მხარეების მმართველად, და საკუთრივ ცეზარის მემკვიდრედ, მიემგზავრება სამხრეთში საბრძოლველად. იგი იღებს გაუგონარი სიგიჟის გადაწყვეტილებას (სხვათა შორის, შუა საუკუნეებში ხშირად დაშვებულ შეცდომას) და ზაფხულში, ამ მცხუნვარე მხარეში აგზავნის ჯარებს, რომლებიც არ არიან ამ კლიმატს შეჩვეულები, და 25 ივლისს, კალაბრიის დასავლეთ მხარეში, მუსლიმთა რაზმებთან გადადის შეტევაზე. ეს, ალბათ, იყო ყველაზე დამამცირებელი დამარცხება. მუსლიმებმა ამ მხარეებისთვის ზიანის მიყენება განაგრძეს XI საუკუნეში ფრანგული ნორმანდიიდან მოსულ მოგზაურთა გამოჩენამდე, რომლებმაც დაიწყეს ბრძოლა განურჩევლად – ბიზანტიელებთან და არაბებთან. ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილთან ერთად სიცილიის გაერთიანებით, იმ ძლიერ სახელმწიფოს, რომელიც მათ საბოლოოდ ჩამოაყალიბეს, მუდამ უნდა დაეცვა გზა დამპყრობლებისგან, და ლათინურ და ისლამურ ცივილიზაციებს შორის ეთამაშა ძლიერი შუამავლის როლი. ამასაც ვხედავთ: იტალიაში ბრძოლა სარაცინელთა წინააღმდეგ, რომელიც დაიწყო IX საუკუნეში, კიდევ დიდხანს გაგრძელდა. მაგრამ ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ ორივე მხრიდან, ტერიტორიული უპირატესობის ფონზე, აღინიშნება საკმაოდ სუსტი რყევები. კათოლიციზმში ეს, უპირველეს ყოვლისა, არ წარმოადგენდა განაპირა მიწების ინტერესის სფეროს.

მოულოდნელობის მეორე ხაზი იყო ესპანეთში. იქ, ისლამისთვის მნიშვნელობა აღარ ჰქონდა მძარცველურ თავდასხმებსა თუ ხანმოკლე ანექსიებს. ეს განპირობებული იყო იმით, რომ იქ მაჰმადიანები ძალიან

დიდი რაოდენობით ცხოვრობდნენ და, რომ არაბთა მიერ დაარსებულ სახელმწიფოებს სწორედ ამ ქვეყანაში ჰქონდათ ცენტრები. როგორც შემდგომ, X საუკუნის დასაწყისში, აღმოჩნდა, სარაცინულ თავდამსხმელთა ჯგუფებს არ ჰქონდათ დავიწყებული პირენეების გზები. მაგრამ ეს შორეული შემოსევები უფრო და უფრო იშვიათი ხდებოდა. უკიდურესი ჩრდილოეთის ნაწილის ხელახალი ქრისტიანული დაპყრობის გეგმა, უკუსვლებისა და დამცირებების მიუხედავად, ნელა პროგრესირდება. გალისიასა და მის ჩრდილო-დასავლურ მაღლობებზე, რომლებიც კორდობას ემირებსა თუ ხალიფებს არასდროს სჭერიათ მყარად, XI საუკუნის შუა ხანებიდან იწყება პატარა ქრისტიანული სამეფოების დაწინაურება, რომლებიც დუეროს რეგიონამდე, ხან დანაკუნებული და ხანაც ერთადერთი უფლისწულის მიერ იყვნენ გაერთიანებულები. შედეგად, მათ მდინარე ტახოს მიაღწიეს 1085 წელს. პირენეების ძირში, სხვა მხრიდან კი ებროს მიმართულებით, არსებული ტერიტორია კიდევ დიდხანს იყო მუსლიმთა ხელში. 1118 წლამდე სარაგოსა არ დაცემულა. ბრძოლები, რომლებიც თავის მხრივ არ გამოირიცხავდა შედარებით მშვიდობიან ურთიერთობას, ჩვეულებისამებრ დროებითი ზავებით ხასიათდებოდა. მათ თავიანთი კვალი დატოვეს ესპანურ საზოგადოებებზე. რაც შეეხება ევროპას, რომელიც მდებარეობდა „უღელტეხილების მეორე მხარეს“, ისინი მას თითქმის არ შეეხებიან. გამონაკლისი მხოლოდ XI საუკუნის მეორე ნახევარია. მათ წარუდგინეს ევროპის რაინდობას ბრწყინვალე, ნაყოფიერი და ღვთისმოსავი თავგადასავლების შესაძლებლობა და ამაჯდროულად დაჰპირდნენ გლეხებს თავისუფალ მიწებზე დაფუძნებას, სადაც ესპანელი მეფეები და სენიორები ცდილობდნენ მათ მიზიდვას. მაგრამ გარდა ომებისა და ბრძოლებისა, საჭირო იყო მეკობრეობისა და ყაჩაღობისთვის ბოლოს მოღება. ძირითადად ამან განაპირობა სარაცინელთა ჩართულობა დასავლეთში ამ საერთო არეულობაში.

არაბები საკმაოდ დიდი ხანი იყვნენ მეზღვაურები. აფრიკაში, ესპანეთსა და, ძირითადად, ბალეარის კუნძულებზე მათი სამკვიდრებლებიდან მოყოლებული, არაბმა მეკობრეებმა შემოიარეს დასავლეთ ხმელთაშუა ზღვა. თუმცაღა, იმ წყლებში, სადაც შედარებით ცოტა მეზღვაური მოგზაურობდა, მეკობრეობას ცოტა ნადავლი მოჰქონდა. ზღვაზე კონტროლის გამო, სარაცინელები, როგორც თავის დროზე სკანდინავიელები, პირველ რიგში ხედავდნენ ნაპირების მიღწევის და იქ დიდი ძარცვა-გლეჯის მოწყობის საჭიროებას. 842 წლიდან ისინი ბრუნდე-

ბიან რონაში არლის მისადგომებამდე და იტაცებენ მათ გასასვლელზე ორივე ნაპირს. კამარგი გახდა მათი ყოველდღიური ბაზა. მალე მათ ბედმა გაუღიმა – მიეცათ უფრო უსაფრთხო ადგილი და დაპყრობის არელების გაფართოების საშუალება.

იმ წელს, რომლის დაბუსტებით თქმაც ჩვენ არ შეგვიძლია (სავარაუდოდ უნდა მომხდარიყო 890-იან წლებში), ესპანეთიდან მომავალმა პატარა სარაცინულმა ნავმა პროვანსალის სანაპიროდან დაბერილი ქარის წყალობით მიაღწია თანამედროვე სოფელ სენ-ტროპეს მისადგომებს. დამპყრობლები დაიმაღნენ, დაელოდნენ მზის ჩასვლას და უკვე ღამეს დაიწყეს მეზობელი სოფლის მცხოვრებლების ხოცვა-ჟლეტა. მთიანი და ტყიანი – ასე ვეძახით იფნის ქვეყანას, ან თუ შეგვიძლია ვთქვათ „ფრენეს“ – ეს ადგილი თავდაცვისთვის იყო ზედგამოჭრილი. მოულოდნელად კამპანიაში მათმა თანამემამულეებმა მონტე-არდჟენტარიოდან თავი გაიმაგრეს იქ, სიმაღლეზე, ტევრის ეკლების შუაგულში და თავიანთ თანამებრძოლებს დაუძახეს. ამგვარად შეიქმნა ყაჩაღთა ყველაზე სახიფათო ბუდე. გაძარცვული ფრეჯუსის გარდა ისე ჩანდა, რომ თავშესაფრად ქცეულ შემოღობილ ქალაქებს არ უნდა დამუქრებოდათ პირდაპირი დარტყმა. მაგრამ მთელს სანაპირო სიახლოვეში, ქალაქებს ეწიათ ყველაზე დიდი უბედურება. ფრენეს დამარბევლებმა ტყვედ უამრავი ადამიანი აიყვანეს, რომლებიც შემდგომ ესპანეთის ბაზრებზე გაყიდეს.

ასე რომ, მათ დიდი დრო არც დასჭირვებიათ თავიანთი თავდასხმების სანაპიროს გაღმა გადატანისთვის. თუმცაღა, ისინი რაოდენობრივად ძალიან ცოტანი იყვნენ დარჩენილნი, როგორც ჩანს, მათ ვერ გარისკეს რონის ხეობაში შეჭრა, რომელიც შედარებით უფრო მეტადაც დასახლებული იყო და უფრო ძლიერადაც იცავდა ქალაქებსა და სასახლეებს. მაგრამ ალპური მასივი თავდამსხმელთა პატარა ჯგუფებს აძლევს ქედიდან ქედის, ან ტყიდან ტყის გავლით, შეუმჩნევლად შეღწევის საშუალებას. ერთადერთი წინაპირობაა, ადამიანი განაფული უნდა იყოს მთამსვლელობაში. მოდიოდნენ რა ან ესპანეთის სიერა-ნევადადან, ან მალრიბის მთებიდან, ეს სარაცინელები, როგორც ეს თქვანმინდა გალის ბერმა, იყვნენ „ნამდვილი თხები“. მეორე მხრივ, ალპები, როგორც არ უნდა ჩანდეს ეს პირველი შეხედვიდან, არ წარმოადგენდა არახელსაყრელ ადგილებს სათარეშოდ. ხეობები ისე იყო განწყობილი, რომ ძალიან ადვილი ხდებოდა მაღალი გარშემორტყმული მთებიდან მოულოდნელად ჩამოსვლა. მაგალითად, გრესივუდიდან. ამავდრო-



ულად, აქა-იქ აღზევება დაიწყეს სააბატოებმა, რაც კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდიდა მათ ძარცვა-გაქურდვას. სუბას ზემოთ, ნოვალური მონასტერი, საიდანაც ძალიან ბევრი მორწმუნე გაიქცა, დაარბიეს და დაწვეს 906 წელს. ზეკარიდან მოგზაურთა, ვაჭართა და „რომაელთა“ პატარა ჯგუფები იკრიბებოდნენ, რომლებიც მოციქულთა საფლავებზე სალოცავად მიდიოდნენ. და განა რა იყო იმაზე მაცდური, ვიდრე სწორედ ამ გასასვლელზე თვალყურის დევნა? 920 თუ 921 წლიდან მოყოლებული, დაიწყეს მარშის დროს ანგლო-საქსელი პილიგრიმებისთვის ქვებით თავების გატეხვა. ამ პერიოდიდან ეს თავდასხმები გამუდმებით მეორდება: არაბთა მიერ შეკრებილი მაროკოელთა რაზმები არ უშინდებიან შორს, ჩრდილოეთისკენ გამგზავრებას. 940 წელს ჩვენ მათ ვხვდებით რაინის ხეობის სიახლოვეში და ვაღეს კანტონში, სადაც ისინი წმინდა მორიცის ცნობილ მონასტერს წვავენ. ამავე წელს, მათგან გამოყოფილ რაზმთაგან ერთ-ერთი, ეკლესიის გარშემო პროცესიის დროს ისრებით წმინდა გალის ბერებს ჟლეტს. ეს უკანასკნელი შემთხვევა სანახევროდ გადარჩენილი იყო ვასალთა პატარა ჯგუფის მიერ, რომელმაც ნაწილობრივ გაფანტა მტერი და შემდეგ საჩქაროდ მოიწვია აბატი. მონასტერში დარჩენილმა ტყვეთა ნაწილმა გმირულად მოიკლა თავი შიმშილით.

ალპებში წესრიგის მაკონტროლებელმა ძალამ ან პროვანსალურმა სოფლებმა დაძლიეს იმ დროის სახელმწიფო ძალები. ფრენეს მხარეში სხვა საშუალება, გარდა მოთარეშეთა „ბუნაგის“ განადგურებისა, აღარ იყო. მაგრამ აქ გამოჩნდა კიდევ ახალი დაბრკოლება. ციხე-სიმაგრისთვის ალყის შემორტყმა თითქმის დაუჯერებელი ჩანდა მისთვის ზღვაზე წვდომის მოსპობის გარეშე. სწორედ ამ ზღვით იღებდა იგი მთელ თავის დახმარებას. არც ქვეყნის მეფეები – დასავლეთით პროვანსისა და ბურგუნდიის მეფეები, ხოლო აღმოსავლეთით იტალიის, – და არც მათი გრაფები არ ფლობდნენ ფლოტს. ერთადერთი გამოცდილი მეზღვაურები, ქრისტიანთა გარდა, იყვნენ ბერძნები, რომლებიც ხანდახან ისეთივე მიზნისთვის იყენებდნენ ამას, როგორც სარაცინელები – მეკობრეობისთვის. განა 848 წელს არ მოაწყვეს მათი ეროვნების მეკობრეებმა ძარცვა-ქურდობა მარსელში? სინამდვილეში, ორ შემთხვევაში, 931 და 942 წლებში, ბიზანტიური ფლოტი გამოჩნდა ფრენეს სანაპიროს წინ, გამოიძახეს 942 წელს, დიდი ალბათობით და არა უმეტეს უკვე თერთმეტი წლით ადრე, იტალიის მეფე, არლუანელი ჰიუგის ბრძანებით, რომელსაც პროვანსში დიდი ინტერესები ამოძრავებდა. აღნიშნულმა ორმა მცდელობამ შედეგის გარეშე ჩაიარა. ასევე 942 წელს, ჰიუგს, რო-

მელიც ბრძოლის ველიდან გაიქცა, ვერ წარმოედგინა, რომ მოკავშირეებად სარაცინელების აყვანა იყო საჭირო, იმისათვის რომ მათი დახმარებით დაეკეტა ალპების გასასვლელები თავისი მეტოქეებისათვის (ერთმანეთს უპირისპირდებოდნენ ლომბარდიის ტახტისათვის), რომ მათ ველარ მიეღოთ სასურველი დახმარება? ამის შემდეგ დასავლეთ საფრანგეთის მეფე – დღეს რასაც „გერმანიას“ ვეძახით – ოტო დიდი, ხდება ლომბარდიის მეფე 951 წელს. იგი მოგზაურობდა იმისათვის, რომ ცენტრალურ ევროპაში და იტალიაშიც კი, ჩამოეყალიბებინა ის ძალაუფლება, როგორიც უნდოდა, როგორც ეს გააკეთეს კაროლინგებმა – ქრისტიანებმა და მშვიდობის მთავარმა გამტარებლებმა. თვლიდა რა იგი თავს კარლოს დიდის შთამომავლად, რომლის საიმპერატორო გვირგვინიც უნდა მიეღო 962 წელს, იგი საკუთარ დანიშნულებად მიიჩნევდა სარაცინელთა თარეშისთვის წერტილის დასმას. თავდაპირველად ამისთვის იგი ცდილობს მიჰყვეს დიპლომატიურ გზას და ამის გამო აგზავნის კორდობას ხალიფასთან ბრძანებას ფრენეს მოსახლეობის ევაკუაციის შესახებ. მხოლოდ ამის შემდეგ იწყებს იგი ფიქრს ლაშქრობის დაწყებაზე, რასაც აღარც ახორციელებს.

მაგრამ 972 წელს, მძარცველებს მიაქვთ ძალიან დიდი და სერიოზული დარტყმა. დიდი სენ-ბერნარის უღელტეხილზე, დრანსის ხეობაში, კლუნის აბატს, მაიოლს, რომელიც იტალიიდან ბრუნდებოდა, მოულოდნელად ესხმიან თავს და მიჰყავთ ერთ-ერთ მთიურ სადგომში, რომელსაც სარაცინელები ძალიან ხშირად იყენებდნენ (იმის გამო, რომ არ შეეძლოთ ყოველ ჯერზე ბაზაში დაბრუნება). აბატი არ იყო გათავისუფლებული მანამ, სანამ ბერები არ გამოაგზავნიდნენ საკმაოდ დიდი რაოდენობის გამოსასყიდს. იმის გამო, რომ მაიოლმა, რომელმაც უამრავ მონასტერზე რეფორმა გაატარა, იყო ძალიან ბევრის მიერ პატივცემული, და ამავედროულად, თუკი შეგვიძლია ასე ვთქვათ, ბევრი მეფისა და ბარონის საყვარელი წმინდანი. ეს განსაკუთრებულად ეხებოდა პროვანსის გრაფს, უილიამს. უკანა გზაზე, ეს უკანასკნელი შეუერთდა ჯგუფს, რომელმაც მკრეხელობა ჩაიდინა და მას დიდი დამარცხება მიაყენა. ამის შემდეგ მან გააერთიანა რონის ხეობის რამდენიმე სენიორი, რომელზეც შემდგომ უნდა განაწილებულიყო კულტივაციის გამო დაბრუნებული მიწები და იგი ახორციელებს შეტევას ფრენეს ციხე-სიმაგრეზე. ეს უკანასკნელი, ამჯერად, ეცემა.

ეს გახდა სარაცინელებისთვის დიდმასშტაბიანი თარეშებისა და თავდასხმების დასასრული. პროვანსის სანაპირო, ისევე როგორც იტა-

ლიისა, ბუნებრივია, რჩება ყველანაირი შეტევის მიმართ ღია. XI საუკუნეში ჩვენ ვხედავთ ლერინის ბერებს, რომლებიც აქტიურად იწყებენ იმ ქრისტიანთა გამოსყიდვას, რომლებიც არაბმა მეკობრეებმა აიყვანეს და ესპანეთში წაიყვანეს. 1178 წლის თავდასხმამ მარსელში ბევრი ადამიანი ტყვედ ჩააგდო. მაგრამ პროვანსის სანაპირო და სუბალპურმა სოფლებმა შეძლეს კულტივაციის განახლება, ხოლო ალპური გზები ისევ გახდა, არც მეტად და არც ნაკლებად უსაფრთხო, ისევე, როგორიც იყო ევროპული მთები. რაც შეეხება თავად ხმელთაშუა ზღვას, იტალიის, პიზის, გენუასა და ამაღლის სავაჭრო ქალაქები XI საუკუნის დასაწყისიდან გადავიდნენ თავდასხმებზე. სარდინიის მუსლიმების დევნისას, მალრიბის (1015 წლიდან) და ესპანეთის (1092 წელს) ნავსადგურებზეც კი ძებნის შედეგად, ისინი იწყებენ ამ ზღვების „განმენდას“, ვინაიდან სწორედ ეს ადგილი იყო შედარებით ნაკლებად დაცული – ხმელთაშუა ზღვაზე XII საუკუნემდე წესით სხვაგვარად არც უნდა ყოფილიყო – ასე იყო საჭირო მათი სავაჭრო საქმისთვის.

### III. უნგრელთა შემოსევები

წარსულში ჰუნების მსგავსად, უნგრელებიც, ან მადიარეებიც, ისე მოულოდნელად გამოჩნდნენ ევროპაში, რომ შუა საუკუნეების მწერლებს, რომლებმაც მათ შესახებ ბევრი იცოდნენ, მიამიტურად უკვირდათ რომაელ ავტორთა მიერ მათი არსად ხსენება. მათი პრიმიტიული ისტორია ჩვენთვის უფრო გაუგებარი და ბუნდოვანია, ვიდრე ჰუნებისა. ეს განპირობებულია იმით, რომ ჩინელთა წყაროები, დაწყებული ჯერ კიდევ დასავლურ ჩანაწერებამდე, რომლებიც საშუალებას გვაძლევდნენ გავყოლოდით „ხუნუს“ კვალდაკვალ, ახლა დუმან. უეჭველია, რომ ახალი დამპყრობლები ასევე მიეკუთვნებოდნენ აზიატური სტეპების მომთაბარე ტომების თავისებურ სამყაროს: ხშირად ენით ძალიან განსხვავებულ, მაგრამ მსგავსი ცხოვრების წესის მქონე ადამიანებს; ჭაკების რძით, ნადირობით ან თევზაობით მარჩენალ ხალხს; მიწათმოქმედებაში ერთმანეთის მოქიშპე ადამიანებს. ამ ფუნდამენტური თვისებებით მადიარეები კავშირს ამყარებენ ე. წ. ფინო-უნგრულ ლინგვისტურ ტიპთან. დღევანდელ დღეს არსებული დიალექტებიდან ყველაზე ახლოს დგას ციმბირული მოდგმის ხალხის ენებთან. მაგრამ შორეულ ქვეყნებში მისი გავრცელების დროს პრიმიტიულ ეთნიკურ ჯგუფებს შეერწყა



თურქული ენის ბევრი ელემენტი და შედეგად მან განიცადა ამ ჯგუფის ცივილიზაციების გავლენა.

833 წლიდან უნგრელები (რომელთა სახელიც პირველად ჩნდება ასპარეზზე) იწყებენ აზოვის ზღვის მიდამოებში ერთ ადგილზე მობინადრე მოსახლეობის შენუხებას – ხაზართა სახაკანოს და ბიზანტიური კოლონიებისა. მალე ისინი ქმნიან დნეპრის გზის მოჭრის საშიშროებას, რომელიც იმ დროისთვის განსაკუთრებულად აქტიური სავაჭრო გზა იყო, საიდანაც ხდებოდა ჩრდილოური ბენჯის, რუსული ტყეებიდან მოპოვებული თაფლისა და ცვილის, ყველა კუთხიდან ნაყიდი ტყვეების გადაცვლა საქონელზე, ან კონსტანტინეპოლისა და აზიის ოქროზე. მაგრამ მათ განუწყვეტლივ დევნიან ახალი ურდოები – ურალის მთებიდან ჩამოსული პაჭანიკები. ბულგარეთის იმპერიამ წარმატებით გადაუკეტა მათ გზა სამხრეთიდან. ამგვარად შებოჭილები და მიუხედავად მათი პატარა ჯგუფების ნაწილის სურვილისა, რომ აღმოსავლეთით სტეპების სიღრმეში ჩამალულიყვნენ, მათი უმრავლესობა, დაახლოებით 896 წელს, კვეთს კარპატებს იმისათვის, რომ შემდეგ მოიცვას ტისას დაბლობები და დუნაის შუაგული. მეოთხე საუკუნიდან მოყოლებული შემოსევებით უამრავჯერ აოხრებული ეს ტერიტორია ევროპის რუკებზე უკვე დიდი თეთრი ლაქით არის აღნიშნული. მის დასახასიათებლად მემატიანე რეგინო პრიუმელი იყენებს სიტყვას „უდაბნო“ (ეს განმარტება, რა თქმა უნდა, გადატანითი მნიშვნელობისაა). მრავალფეროვან მოსახლეობას, რომელსაც ოდესღაც აქ მნიშვნელოვანი ახალშენები ჰქონდათ, ან ამ ტერიტორიაზე უბრალოდ გავლით იყვნენ ნამყოფები, სავარაუდოდ, უკან მოიტოვეს ბევრი პატარა, განუვითარებული ჯგუფები. უპირველეს ყოვლისა, აქ თანდათანობით დიდი რაოდენობით იჭრებოდნენ სლავური ტომები. გავრცელების არეალი უდავოდ რჩება ძალიან თავისუფლად – გეოგრაფიული ნომენკლატურის გადანაცვლება (მათ შორის მდინარეების) მაღიარების მოსვლის შემდეგ თითქმის დასრულებულია. გარდა ამისა, მას შემდეგ, რაც კარლოს დიდმა დაამარცხა ხუნძები, აღარ მოიძებნებოდა მტკიცედ ორგანიზებული სახელმწიფო, რომელსაც შეეძლო სერიოზული წინააღმდეგობა გაეწია დამპყრობლებისთვის. მხოლოდ მორავების მეთაურებმა მიაღწიეს გარკვეულ წარმატებას ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში, საკმაოდ ძლიერ და ან უკვე ქრისტიანულ სამთავროში: ეს იყო პირველი მცდელობა წმინდა სლავური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა. უნგრელთა შემოსევებმა ის ერთხელ და სამუდამოდ გაანადგურა 906 წელს.

ამ დროიდან მოყოლებული უნგრელთა ისტორია ახალ მიმართულებას იღებს. ახლა თითქმის შეუძლებელია მათთვის მომთაბარეთა წოდება (ამ სიტყვის ზუსტი მნიშვნელობით), როდესაც მათ დაბლობებზე (ეს დაბლობები დღევანდელ დღეს მათ სახელს ატარებს) უკვე აქვთ გამართული დასახლებები. მაგრამ ამიერიდან ისინი მიმდებარე ქვეყნებში ჯგუფებად იყოფიან; არ ისწრაფვიან იქ მიწების დაპყრობებისკენ; მათ ერთადერთ მიზანს წარმოადგენს ძარცვა-რბევა, იმისათვის რომ შემდგომ, ნადავლით დატვირთულები, დაბრუნდნენ თავიანთ მუდმივ სადგომებზე. მეფე სიმეონის გარდაცვალების შემდეგ (927) ბულგარეთის იმპერიის დაკნინებამ მათ ბიზანტიური თრაკიისაკენ გზა გაუხსნა, რომელსაც ისინი რამდენჯერმე აყაჩაღებენ. მათ განსაკუთრებულად იზიდავდა ყველაზე ნაკლებად დაცული დასავლეთი და ადრეული პერიოდიდანაც შევიდნენ მასთან კავშირში.

ჯერ კიდევ 862 წელს, კარპატების გადალახვამდე, მათმა ერთ-ერთმა ლაშქრობამ გერმანიის საზღვრებამდე მიაღწია. უფრო მოგვიანებით, არნულფმა, ამ ქვეყნის მეფემ, რამდენიმე მათგანი დანიშნა დამხმარე ძალად მორავებთან წინააღმდეგ მის ერთ-ერთ ბრძოლაში. 899 წელს, მათი ბრბოები ეშვებიან პადანის (პოს) დაბლობზე, მომდევნო წელს კი ბავარიაში. აქედან მოყოლებული, თითქმის არ გადის წელიწადი, როდესაც იტალიის, გერმანიის, და მალე გალიის მონასტრებში არ იწერება, ხან ერთი პროვინციის, ხანაც მეორის „განადგურება უნგრელთა მიერ“. განსაკუთრებით დაზარალდა ჩრდილოეთ იტალია, ბავარია და შვაბია; მთელი რეგიონი მდინარე ენსის მარჯვენა მხარეს, იქ სადაც კაროლინგებმა დააწესეს ზღვარი და არსებული მიწები თავიანთ სააბატოებს შეუერთეს, მიტოვებულ იქნა. მაგრამ თავდასხმებმა ამ საზღვრებს მიღმა გაცილებით დიდი ტერიტორია მოიცვეს. ეს უზარმაზარი სივრცე აუცილებლად შეაცბუნებდა წარმოსახვას, რომ არ მიგველო ყურადღებაში, რომ მოციქულთა გრძელი მოგზაურობები შეიძლებოდა მათთვის ძალიან გამოსადეგი ყოფილიყო; მენახირეების მომთაბარეობამ (რაც ამავედროულად მნიშვნელობით უკვე სტეპებში მძარცველს უტოლდებოდა) ნიადაგი გაუმზადა ყაჩაღთა მომთაბარეობას. ჩრდილო-დასავლეთისკენ საქსონიას, რომელიც გადაჭიმული იყო ელბიდან რაინის შუაგულამდე, დაესხნენ ჯერ 906 წელს, ამის შემდეგ კი თავდასხმებმა მუდმივი ხასიათი მიიღეს. იტალიაში მათ ოტრანტოს მიაღწიეს. 917 წელს ისინი ვოგეზების ტყეებისა და საალის ზეკარის გავლით, იპარებიან მერტის გარშემო განლაგებულ მდიდრულ სააბატო-

ებში. ამიერიდან, ლოთარინგია და ჩრდილოეთ გალია მათი ერთ-ერთი მუდმივი სანადირო ადგილი ხდება. აქედან ისინი მიდიან ბურგუნდიასა და ლუარის სამხრეთშიც კი. მიუხედავად იმისა, რომ მდელოებს მიჩვეულები იყვნენ, მაინც არასდროს შემდრკალან საჭიროების შემთხვევაში ალპების გადალახვაზე. იტალიიდან წამოსულები, სწორედ ამ „მოსახვევით სავსე მთებით“ ეშვებიან ისინი 924 წელს ნიმის რაიონში.

ისინი ყოველთვის არ გარბოდნენ ორგანიზებული ძალების წინააღმდეგ ბრძოლებიდან. აღსანიშნავია, რომ რამდენიმე მათგანში წარმატებაც მოიპოვეს. თუმცა უპირატესობას მაინც ჩვეულებისამებრ ტერიტორიაზე სწრაფად შეღწევას ანიჭებდნენ: ნამდვილი ველურები, რომლებიც ბელადებს ბრძოლებში მათრახით შეჰყავდათ; მაგრამ ამავედროულად თავზარდამცემი მეომრები; მოხერხებულები, როდესაც საქმე გვერდით შეტევაზე მიდგებოდა; მტრის დევნისას უმოწყალოები; და გამჭრიახები რთული მდგომარეობიდან თავის დაძვრენის საკითხში. შესაძლებელია, რომ მათთვის საჭირო იყო მდინარის, ან ვენეციური აუზის გადაჭრა? ისინი სასწრაფოდ იწყებენ ტყავის და ხის ნავეების დამზადებას; ყოველ გაჩერებაზე სტეპელი ხალხისთვის შლიდნენ კარვებს; ან უბრალოდ მაგრდებოდნენ ბერებისგან მიტოვებულ სააბატოებში და შესაბამისად, იქიდან ებრძოდნენ გარშემომყოფებს. ველურებივით ცბიერები, საჭიროების შემთხვევაში წინასწარ გაგზავნილი ელჩების მიერ ინფორმირებულები (ჯაშუშობაზე უფრო მეტად მოლაპარაკებების სანარმოებლად), ისინი საკმაოდ სწრაფად ეუფლებიან დასავლეთის პოლიტიკის მძიმე „ხელოვნებას“ – იყვნენ რა საქმის კურსში (განსაკუთრებით მათი თავდასხმებისათვის გამოსადეგი) და იცოდნენ რა ქრისტიან უფლისწულთა შორის განხეთქილებით სარგებლობა, ხან ერთი და ხან მეორე მტრის საქმეში ჩასადგომად.

როგორც ეს იმდროინდელ ყაჩაღთა სამყაროში იყო მიღებული, უნგრელებიც ხანდახან აიძულებდნენ მოსახლეობას, შეწყალების სამაგიეროდ, მათთვის გარკვეული რაოდენობის ფულის გადახდას; ზოგიერთი მათგანისგან მუდმივ ხარკსაც კი იღებენ: ბავარია და საქსონია რამდენიმე წლის გამავლობაში განიცდის ამ შეურაცხყოფას. მაგრამ ექსპლუატაციის ამ პროცესების განხორციელება არ იყო შესაძლებელი საკუთრივ უნგრეთის შემოსაზღვრულ პროვინციებში. სხვაგან ისინი კმაყოფილდებოდნენ რბევითა და ძარცვით. სარკინოზების მსგავსად, იშვიათად უტევდნენ გამაგრებულ ქალაქებს; როგორც კი ამ რისკზე მიდიოდნენ, მარცხდებოდნენ (ისე, როგორც დნეპრის მიდამოებში, კიე-

ვის კედლებს ქვეშ, მათი პირველი ლაშქრობების დროს). ერთადერთი მნიშვნელოვანი ქალაქი, რომელიც მათ დაიპყრეს იყო პავია. განსაკუთრებული სიამამაც გამოიჩინეს ქალაქებსა და მონასტრებში, რომლებიც განცალკევებით იდგა სოფლებში, ან მდებარეობდა ქალაქის გარეუბანში, გალავანს მიღმა ტერიტორიაზე. როგორც ჩანს, მათ უპირველეს ყოვლისა გადანაცვლებს საუკეთესო ტყვეების აყვანა – ხშირად ადგილობრივი მოსახლეობის ამოუღებელი დროს მხოლოდ ახალგაზრდა ქალებისა და პატარა ბიჭების შეწყალება: უდავოდ თავიანთივე საჭიროებისა და სიამოვნებისათვის და ეჭვგარეშე, მათი შემდგომ გაყიდვისათვის. ხანდახან ამ ადამიანთა ბრბოს არც დასავლეთის ბაზრებზე გაყიდვას ერიდებოდნენ, სადაც ყველა მყიდველი არ იყო „ნაყიდის“ მიმართ შემწყნარებლურად განწყობილი (მაგალითად, 954 წელს, ვორმსის მიმდებარე ტერიტორიაზე შეპყრობილი ახალგაზრდა დიდგვაროვანი გოგონა ქალაქში გამოიყვანეს გასაყიდად). უფრო ხშირად კი ისინი მიჰყავდათ დუნაის რეგიონებში ბერძენ ვაჭრებთან.

#### IV. უნგრელთა შემოსევების დასასრული

ამავდროულად, სამხრეთ გერმანიაზე თავდასხმით შეშფოთებული დასავლეთ საფრანგეთის მეფე ოტო დიდი, 955 წლის 10 აგვისტოს, ლეხის სანაპიროზე ხვდება უკანა გზაზე მომავალ უნგრელთა დაჯგუფებებს. სისხლიანი ბრძოლის შემდეგ მან მათზე გაიმარჯვა და შეძლო უკან დადევნება მის სასარგებლოდ გამოეყენებინა. ძარცვა-რბევითი, ან უკვე სადამსჯელო, ლაშქრობა უკანასკნელი უნდა გამხდარიყო. ახლა უკვე ბავარიის საზღვრებზე ყველაფერი შემოფარგლული იყო „ზღვართა შორის“ ბრძოლით. ოტომ მალე, კაროლინგთა ტრადიციის მიხედვით, ხელახლა დააწესა სასაზღვრო ზოლები. შედეგად შეიქმნა ორი: ერთი ალპებში – მურაზე; ხოლო მეორე უფრო ჩრდილოეთით – ენსზე. ეს უკანასკნელი, რომელიც უმაღვე გახდა ცნობილი აღმოსავლეთის მცნების – „ოსტარიხის“, შემდგომ ავსტრიის, სახელით, საუკუნის ბოლოსთვის მიაღწია ვენას ტყეს, ხოლო მეთერთმეტე საუკუნის შუა ხანისკენ კი ლაიტასა და მორავას.

მიუხედავად მისი ბრწყინვალეებისა და მეუხარე ეფექტისა, ლეხის ბრძოლაში გამოყოფილ, განცალკევებულ საბრძოლო ძალებს ნამდვილად არ შეეძლოთ ბოლო მოეღოთ თავდასხმებისთვის. უნგრელები,

რომელთა კუთვნილი ტერიტორიაც არ დაზარალებულა, შორს იდგნენ საკუთარ თავზე ისეთივე გამანადგურებელი ძალის გამოცდილებისგან, როგორიც ხუნძებმა დიდი ხნის წინ კარლოს დიდის დროს იწვნის. მათი ერთ-ერთი დაჯგუფების, რომელთაგან უმეტესობას ბრძოლა უკვე წაგებული ჰქონდა, დამარცხებას არ შეეძლო მათი ცხოვრების წესის შეცვლა. სიმართლე ის არის, რომ, 926 წლიდან მოყოლებული მათი თავდასხმები (უფრო მრისხანე, ვიდრე აქამდე) არ გამხდარა უფრო იშვიათი მოვლენა. 954 წლის შემდეგ ისინი შეჩერდნენ იტალიაში. 960 წლიდან კი, სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენ, თრაკიაში თავდასხმები ჩამოდის პატარ-პატარა ძარცვებზე. ორი აზრი არ არის იმაზე, რომ ეს იყო შედეგი იმ ღრმა მიზეზებისა, რომლებმაც ნელ-ნელა შეიძინეს ელფერი.

იყო კი ნაყოფიერი და კეთილისმომტანი დასავლეთით უძველესი ტრადიციების გავლენით მოწყობილი ეს დიდი „გასეირნებები“? ყველაფრის გათვალისწინებით, შეგვიძლია ამაში ეჭვის შეტანა. თავიანთ გზაზე ურდოები ყველაფერს დიდ ზიანს აყენებდნენ. მათთვის ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო დიდი რაოდენობის ნადავლით თავის დატვირთვა. მონები, რომლებიც მათ ფეხდაფეხ მისდევდნენ, სვლების შენელების საშიშროებას ქმნიდნენ; ამასთანავე მათზე თვალყურის დევნება სირთულეს უკავშირდებოდა. წყაროები ხშირად გვამცნობენ გაქცეულებზე, მათ შორის ბერამდე წაყვანილ რეიმსის მღვდელზე, რომელიც ერთ ღამეს დაუსხლტა თავის შემპყრობლებს, რამდენიმე დღით დაიმალა ქაობში, ბოლოს კი შეძლო თავის სოფლამდე მიღწევა. ძვირფასი ნივთების გადამტანი ეტლები, რომლებსაც უწევდათ იმ დროისთვის სავალალო და მოწინააღმდეგის შუაგულ გზაზე გავლა, იყო გადაადგილების ძალიან ტევადი, მაგრამ ევროპის მდინარეებზე ნორმანების ნავებთან შედარებით ნაკლებად საიმედო საშუალება. აოხრებული სოფლების ცხენებს ყოველთვის არ შეეძლოთ გამოკვება; ბიზანტიელმა გენერლებმა კარგად იცოდნენ, რომ „ყველაზე დიდი დაბრკოლება, რომელსაც უნგრელები თავიანთ ბრძოლებში შეიძლებოდა შეჯახებოდნენ, იქნებოდა საძოვრების უკმარისობა“. გზად მათ უწევდათ არაერთი ბრძოლის წამოწყება; გამარჯვების შემთხვევაშიც კი, ჯგუფები პარტიზანული ომებით განადგურებულები ბრუნდებოდნენ. ადგილი ასევე ჰქონდა ავადმყოფობას: რეიმსში მემათიანე ფლოდორდი თავის ანალებში (რომლებსაც ყოველდღე ავსებდა), 924 წელს, სიხარულით აღწერს მყისვე მიღებულ ახალ ამბავს დიზანტერიული „შავი ქირის“ შესახებ, რომლისგანაც, როგორც თავად ამბობს, დაიღუპა მრავ-



ვალი ნიმელი ყაჩალი. დროსთან ერთად, იზრდებოდა გამაგრებული ქალაქებისა და სასახლეების რიცხვიც, რაც, თავისთავად, ამცირებდა თავდასხმისათვის შესაფერის თავისუფალ ადგილებს. საბოლოოდ, 930 წლიდან, კონტინენტი ხდება ნორმანდული „უბედურებისაგან“ თითქმის სულ გათავისუფლებული; ამ პერიოდიდან მეფეებსა და ბარონებს შეუძლიათ უფრო თავისუფლად იმოქმედონ უნგრელების წინააღმდეგ და სისტემურად გაუწიონ მათ მეტოქეობა. ამ გადმოსახედიდან შეგვიძლია დავინახოთ, რომ ოტოს დამსახურება ნაკლებად გამოიხატება ლეხის ბრძოლაში მის მიერ გამოჩენილ სიმამაცეში, ვიდრე მის მიერ საზღვრების დადგენილების შემოღებაში. აუცილებლად უნდა ყოფილიყო მიღებული ნორმები, იმისათვის, რომ შეფერხებულიყო მადიართა გავრთიანება, რასაც უფრო და უფრო ნაკლები შემოსავალი მოჰქონდა, და პირიქით, უფრო და უფრო მეტ ადამიანს მოითხოვდა. მაგრამ მათი გავლენა ძლიერად არ გავრცელებულა, რადგან მადიარების საზოგადოება პარალელურ რეჟიმში განიცდიდა მნიშვნელოვან ცვლილებებს.

სამწუხაროდ აქ წყაროები თითქმის აღარაფერს გვანვძიან. სხვა მრავალი ერის მსგავსად, უნგრელებმაც მხოლოდ ქრისტიანობაზე მოქცევისა და ლათინიზმის გაცდის შემდგომ დაიწყეს ისტორიული ხასიათის ჩანაწერების წარმოება. შეგვიძლია თვალი მოვკრათ, თუ როგორ მკვიდრდება თანდათანობით მიწათმოქმედება მეცხოველეობის გვერდით: ძალიან ნელი მეტამორფოზა, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში გავრცელების არეალის მიხედვით შუალედურ რგოლს იკავებს მენახირეთა მომთაბარე ცხოვრების სტილსა და წმინდა მომუშავეთა აბსოლუტურად გამართულ საზოგადოებებს შორის. 1147 წელს, ბავარიელი ეპისკოპოსი ოტო ფრაიზინგელი ჯვაროსანთა ლაშქრობის დროს დუნაის ჩამოუყვება და შეძლებს იმდროინდელ უნგრელებზე დაკვირვებას. მათი ლერწმის (იშვიათად კი ხის) ქოხები სიცივის დროს თავშესაფრად ვერ გამოდგებოდა: „ზაფხულსა და შემოდგომაზე ისინი კარვების ქვეშ ცხოვრობენ“. ეს არის იგივე ალტერნაცია, რაც ცოტა უფრო ადრე არაბმა გეოგრაფმა შენიშნა ქვედა ვოლგის ბულგარელებთან. შესაძლებელი იყო ძალიან პატარა აგლომერაციების გადაადგილება. ქრისტიანიზაციის შემდეგ, 1012 და 1015 წლებს შორის, სინოდმა სოფლებს მათი ეკლესიისგან ძალიან დიდი მანძილით დაშორება აუკრძალა. რა მოხდება იმ შემთხვევაში თუ ისინი დაარღვევენ ამ მოთხოვნას? მათ მოუწევთ ჯარიმის გადახდა და „უკან მობრუნება“. ყველაფრის მიუხედავად, შორ მანძილზე ცხენოსნობისკენ მიდრეკილება იკარგება. უეჭველად,

ზაფხულის განმავლობაში ძარცვა-გლეჯით გამოწვეული დიდი მიგრაციები უკავშირდება მოსავლის მცირე რაოდენობას. მაღიარებში სავარაუდოდ ასიმილაციით გამოწვეული უცხოური ელემენტების (დიდი ხნის განმავლობაში სლავური ტომების მეტნაკლებად ერთ ადგილზე დასახლების; დასავლეთის ძველი სასოფლო ცივილიზაციების ტყვედ ჩავარდნილების) მოდიფიკაციების ცხოვრების წესში ჩართვა ღრმა პოლიტიკურ ცვლილებებთან შეთანხმებულ ურთიერთობას ამყარებდა.

ძველ უნგრელებთან სისხლით მონათესავე ან სავარაუდო ნათესაობრივი კავშირის მქონე პატარა საზოგადოებების ზევით, ბუნდოვნად ვხედავთ უფრო ფართო, მაგრამ არც ის მტკიცე გაერთიანებებს. იმპერატორი ლეონ VI ბრძენი წერს: „როგორც კი ბრძოლა მთავრდება, ისინი მიმოიფანტებიან თავიანთ კლანებსა და ტომებში“. ეს იყო იმ სტრუქტურის მსგავსი, რომელსაც დღევანდელ დღეს მონღოლეთი გვთავაზობს. შავი ზღვის ჩრდილოეთ რეგიონში ხალხის დარჩენის დროს, იყო მცდელობა, ხაზართა სახელმწიფოს მიბაძვით, რომ ურდოს ბელადებიდან ყველაზე მაღლა დაეყენებინათ „დიდი ბატონი“ (ამ სახელს გვანავდის ბერძნული და ლათინური წყაროები). არჩევანი შეჩერდა ვინმე არპადზე. აქედან მოყოლებული, მიუხედავად იმისა, რომ შეუძლებელია ვისაუბროთ გაერთიანებულ სახელმწიფოზე, არპადის დინასტია საკუთარ თავს ჰეგემონობისთვის „განწირულად“ თვლიდა. მეათე საუკუნის მეორე ნახევარში იგი ახერხებს (მაგრამ არა უბრძოლველად) მთელ ერზე საკუთარი ძალაუფლების დამყარებას. გაცილებით უფრო ადვილი იყო მდგრადი მოსახლეობის, ან ისეთის მაინც, ვინც მხოლოდ შემოფარგლული ტერიტორიის შიგნით გადაადგილდებოდა, დამორჩილება, ვიდრე სამუდამო წაწაღისთვის განწირული ნომადებისა. მიზანი, როგორც ჩანს, მიღწეულ იქნა 1001 წლისათვის, როდესაც არპადის შთამომავალი, უფლისწული ვაიკი იღებს მეფის ტიტულს. თავისუფალ ყაჩად და მოხეტიალე ბრბოთა გაერთიანებები დასავლეთის სამეფო-სამთავროების მიბაძვით გარდაიქმნა საკუთარ მიწაზე მყარად გამდგარ სახელმწიფოდ. როგორც ხშირად ხდება, ყველაზე სასტიკი ბრძოლები არ წყვეტენ კავშირს ცივილიზაციებთან; ყველაზე განვითარებული ბრძოლები კი შედარებით უფრო პრიმიტიულებზე საკუთარ გავლენას ამყარებენ.

დასავლური პოლიტიკური ინსტიტუტების გავლენას თან ახლდა უფრო ღრმა გარღვევა ხალხის ხედვებში. როდესაც ვაიკმა საკუთარი თავი მეფედ გამოაცხადა, იგი უკვე მონათლული იყო იშტვანის სახე-

ლით, რომელიც მას ეკლესიამ მისი წმინდანებთან დაყენებით შეუნარჩუნა. როგორც აღმოსავლეთ ევროპის ყველა რელიგიური, ვრცელი „ნეიტრალური მიწა“ (მორავიიდან ბულგარეთამდე და რუსეთამდე), წარმართული უნგრეთიც იყო „სულის მადებართა“ ორი ჯგუფის დავის საგანი. ეს უკანასკნელები წარმოადგენდნენ ერთმანეთისგან განსხვავებულ ორ დიდ სისტემას, რომლებიც ყოფდნენ ქრისტიანულ სამყაროს: ბიზანტიურად და რომაულად. უნგრელი მთავრები ინათლებოდნენ კონსტანტინეპოლში; ბერძნული ღვთისმსახურების მონასტრები XI საუკუნის დასაწყისამდე შემორჩა უნგრეთში. მაგრამ ბიზანტიურ მისიებს (რომლებიც ძალიან შორს მიემგზავრებოდნენ) საბოლოოდ თავიანთი მეტოქეებისთვის აუცილებლად უნდა მოეღოთ ბოლო.

ამ დიდი „ტრანსფორმაციის“ საქმის აღსრულება თავის თავზე აიღო ბავარიის სამღვდელოებამ, რომელიც კავშირების დამყარების და შეკავშირების მიზნით სამეფო გვარებს შორის ქორწინების ინიციატივით გამოდიოდა. ეპისკოპოსმა პილგრიმმა, რომელსაც 971 წლიდან 991 წლამდე სათავეში ედგა პასაუს ეპარქიას, ეს საზრუნავი ითავა. იგი თავის ეკლესიას მიიჩნევდა უნგრელთათვის ისეთივე მნიშვნელოვანი როლის შემსრულებელად, როგორიც უნდა ეკისრა მაგდებურგის მისიონერულ მიტროპოლიას ელბის მიღმა მყოფი სლავებისათვის და ბრემენს სკანდინავიელი ხალხისათვის. სამწუხაროდ, მაგდებურგისა და ბრემენისგან განსხვავებით, პასაუ იყო მხოლოდ ერთი უბრალო საეპისკოპოსო – ზალცბურგის საქორეპისკოპოსო ეპარქია. პასაუს ეპისკოპოსები, რომელთა ეპარქიაც სინამდვილეში დაარსებული იყო VIII საუკუნეში, თავს იმ ხალხთა მემკვიდრეებად მიიჩნევდნენ, რომლებმაც რომაელთა ეპოქაში დაიკავეს დუნაიზე მდებარე ლორხის ტახტი. ცდუნებას მიცემული (მის გარშემო მყოფი ბევრი სასულიერო პირის მსგავსად), პილგრიმი იწყებს მთელი სერია ცრუ ბულების გამოშვებას, რის გამოც ლორხი გახდა ცნობილი, როგორც „წარმართობის“ დედაქალაქი. დარჩენილი იყო მხოლოდ ამ უძველესი პროვინციის აღდგენა; პასაუს გარშემო (მიუხედავად ზალცბურგთან განყვეტილი ყველა კავშირისა) განახლდება მისი ვითომდა ძველი რანგი, გაერთიანდება ახალი „წარმართული“ უნგრული საეპისკოპოსოები. თუმცაღა ვერ მოხერხდა ვერც პაპებისა და ვერც იმპერატორების დარწმუნება.

რაც შეეხებათ მადიარელ უფლისწულებს, თუკი ისინი თვლიდნენ, რომ მზად იყვნენ მონათვლისთვის, მაშინ უკვე უჩნდებოდათ სურვილი აღარ ყოფილიყვნენ დამოკიდებულები გერმანელ პრელატებზე. მისიო-

ნერებად და მოგვიანებით ეპისკოპოსებად უპირატესობას ანიჭებდნენ ჩეხთა, ან თუნდაც ვენეციელთა დანიშვნას. როდესაც, დაახლოებით 1000 წლისთვის, იშტვანმა მოაწესრიგა თავისი სახელმწიფოს საეკლესიო იერარქია, სახელმწიფო, პაპის თანახმად, მოექცა თავისივე მიტროპოლიის მმართველობაში. მისი გარდაცვალების შემდეგ, მიუხედავად იმისა, რომ მისმა მემკვიდრეებმა, რომელთა შორის ბრძოლები მიმდინარეობდა, წარმართად დარჩენილ ზოგიერთ მეთაურს პრივილეგიები დაუბრუნეს, საბოლოო ჯამში, მათ სერიოზულად არ დაუზარალებიათ მისი, ე. ი. მამის მიღწევები. დაგვირგვინებული მეფისა და არქიეპისკოპოსის მიერ ქრისტიანობის კიდევ უფრო გავრცელების უზრუნველყოფით, „სკვითი“ ხალხის უკანასკნელმა მოსვლამ, ოტო ფრაიზინგელის მიხედვით, საბოლოოდ განაცხადა უარი წარსულის საშინელ თავდასხმებსა და რბევებზე, იმისათვის რომ ამიერიდან მოთავსებულიყო საკუთარ მდელოებსა და საძოვრებზე. მეზობელი გერმანიის სუვერენებთან ომები კი გრძელდებოდა. მაგრამ ორ მობინადრე ერს შორის ახლა ერთმანეთს მეფეები დაუპირისპირდნენ.